

LIPP MÁRTA

Tendenciák, átfedések

Irodalmi körkép Portugáliából

Válogatásunkban olyan versek szerepelnek, amelyek az utolsó három évtizedben születtek. A hat költő közül a legidősebb (Luis Filipe Castro Mendes) a nyolcvanas években, a két legfiatalabb (Tatiana Faia és Nuno F. Silva) az elmúlt évtizedben tűnt fel a portugál költészetben. Az őket elválasztó időszakot a hetvenes évek elején született költőnemzedék három meghatározó egyénisége, Daniel Faria, Daniel Jonas és José Luís Peixoto képviseli. Fariát, akinek életműve a korai halál miatt 2000-ben lezárult, a 20. század egyik legnagyobb portugál költőjeként tartják számon. Jonast, aki kicsit megkésve, de annál erőteljesebben robbant be az ezredfordulót követően a költészetbe, a 21. század egyik kimagasló költőjeként emlegetik – a költőként is jelentős José Luís Peixoto pedig jelenleg a világ egyik legolvasottabb kortárs írója. Úgy tűnik, az utóbbi harminc évben ellenkező irányba megy a költészet, mint az azt megelőző három évtizedben. Az ötvenes éveket követő időszakot legfőképp az jellemezte, hogy a költészet hátat fordított a modernizmusnak, és belesimult a hagyományba – a kilencvenes évektől a modernizmus gondolata újra felszínre került. Ez főként a képzelet térhódításában jelentkezik, ami egyszersmind összeegyeztető szerepet játszik, hidat képez az ellentétes irányzatok között. Egyúttal azt is jelenti, hogy a portugál irodalmat jellemző örökzöld ellentétpárok legfontosabbika, a „folytonosság és megszakítottság” dilemmája most is napirenden van, enyhén eltolódó súllyal a megszakítottság javára. A Pessoa nevéhez kötődő modernizmus „hatásoktól rettegése” az intertextualitás általánossá válásával háttérbe szorul ugyan, de egyrészt a hagyományoknak a korábbinál szélesebb spektruma érvényesül – beleértve a modernista hagyományokat is –, másrészt a hagyomány a költői valóság felépítésének részét képezi, s inkább eszközi minőségben van jelen. A szövegek, az idő, a tér, a belső és külső világ határainak lebontása, azonosíthatatlansága a modernizmus által zászlóra tűzött „legmerészebb képzelet” felszabadítását szolgálja.

Továbbra is fennáll a kilencvenes évek elejére körvonalazódott ellentétes tendenciák közötti ingadozás:

hagyományokhoz ragaszkodás – hagyományoktól szabadulás; szubjekvítás – objekvítás; nyelvi élmény – képzeleti élmény; s az utóbbiak látszanak fontosabbnak. A kilencvenes években – az eltérő irányzatok és a változatos kifejezőmódok ellenére – széles körben elterjedt, hogy a költők rossz közérzetet és melankolikus érzést fogalmaztak meg, s jellemzővé vált egyfajta átjárás a spleen és az ideál között, egyre inkább az előbbi túlsúlyával. Ezt teljesítette ki a következő évtizedek költészete, és elmélyültek azok a tünetek, amelyek a „sötét és komor költészet” irányába mutatnak, többnyire baudelaire-i hagyományokat integrálva. Válogatásunkban ez a tendencia főként Faria, Peixoto és Silva verseiben érzékelhető. A 21. századi költészet másik fő jellemzője a fokozott intertextualitás, az illúziótlanság, nemegyszer groteszk kifejezőmód és egyfajta kozmopolita beállítottság – a válogatásban Jonas és Faia versei mutatnak ebbe az irányba.

A problémák a portugál hagyományoknak megfelelően elvont fogalmakban tematizálódnak: csend, szó, fény, hiány, helyek és dolgok, amelyekben a „kicsi” (pl. kő, ásvány, zsanér, mosoly, gesztus) nagy szerepet kap. Úgy tűnik, a 21. század költészete nem a múlt század végi törésvonalak mentén differenciálódik – amit a képzelet és a valóság ellentétpárjával szoktak jellemezni, és leírható volt a romantika és a realizmus ellentétével –, hanem inkább a misztikus, illetve a metafizikai beállítottság körül szerveződik. Az egyik inkább lelki, a másik inkább szellemi szubsztanciákból indul ki: ennek megfelelően vagy az érzelmeket hangsúlyozza, s tekinti formaalkotónak, vagy az állandóan jelenlévő reflexió egy distancionált viszonyt teremt a valósághoz és az érzésekhez, s a versnek objektívebb színezetet ad. Jellegzetes különbség a két szemlélet között, ahogy Faria és Jonas a saját költészete lényegét megfogalmazza. Faria azt szeretné megnevezni, ami nem látható, Jonas pedig úgy véli, hogy bajosan lehet megnevezni azt, ami látható, és a képzelet nélkül ez nem is lehetséges.

Napjaink portugál költészete tehát két uralkodó tendenciát jelenít meg. Az egyik a tudhatatlant hangsúlyozza, jobbra az univerzálissal összeolvadás misztikus élményét keresi. A másik a tudhatóból indul ki, abból teremt egy tér- és időkorlátokat feloldó, elvont valóságot. E két tendencia között komoly átfedések vannak, és jelenleg úgy tűnik, hogy e különböző irányzatok közelednek egymáshoz.